

ЗАРУЧИННІ.

ЕТЮД

І. Білоусенка.

Стояв похмурий осінний день. Дощу не було, але повітря повне було тією неприємною вохкістю, що проймає наскрізь. Брудні, олов'яні хмари лїниво сунули у горі, накидаючи на все сір'явий, сумний колір. Потемнілі хати так непривітно виглядали з під мокрих стріх, неначе й вони, враз з усеєю природою, переживали тяжку втрату лїтньої ясної доби. Замість колишньої зеленої роскоші садків де-не-де теліпалось на деревині пожовкле, мокре листє.

Седом їхала чимала бричка, запряжена трьома кіньми. Такі брички добре відомі на Поділю і називають ся „нетичанками“; їми звичайно їздять старосьвітські панки-дідичі та батюшки, що не потягли ся ще до модних дрóжок та фаєтонів. На бричці з двох боків вбирали в себе очи дві поважні постаті, як видно — пан-отця та його дружини, а по середині між ними сидів молодий паничик у величезному кашкеті з кокардою та червоними кантами (випустками); кашкети сї носять укінчені семинаристи, що займають по селах учительські посади, та хочять придбати собі більшої поваги сими ознаками „начальничого“ стану.

У всіх трьох був якийсь надзвичайний, навіть трохи сьвяточний вигляд. Особливо була збентежена матушка. Через те, як вона метушида ся час від часу, та аж нахи-

ляла ся наперед, неначе бажала запомогти бідолашним конятам, що ледве тягли бричку по грузькій дорозі, — знати було, яка її брала велика нетерплячка. Напружений її настрій передавав ся навіть фурманови, що з незвичайною для попівського наймита енергією погукував на коней та похльостував їх бато́гом, турботно придивляючись разом, чи не порвала ся де мотузяна справа.

Зовсім иньший характер мав сьвяточний вигляд паничика в кашкеті. Обличчя його було довге, сухорляве та якогось сірого коліру; сям коліром однаково визначали ся і його лице і очи, і навіть борода та вуса, що встигли вже засія́тись по обличчю. Він не виявляв разом з иньшими подорожніми енергічної, веселої нетерплячки, навпаки: він був дуже серйозний і навіть замислений. Думки ледви чи тїшили його своїм змістом, бо сам він якось похню́пив ся, згорбив ся і навіть кашкет з кокардою та кантами, що в звичайні часи так бадьоро здіймав ся у гору, тепер на-сунув ся мало не на самий ніс і зовсім стратив свій звичайний задиркуватий вигляд.

— Що се наш жених так похню́пив ся? — звернув ся до молодика батюшка, що почував себе тут спокійнійше за всіх і міг навіть помічати за иньшими. — Так се ви наче не свататись, а на похорон їдете. Е, погано, паничу, не годить ся так! Та я-б на вашому місці ходором ходив тут, а ви мало не румсаєте.

— Та дай ти спокій чоловікови! — обізвалась до його матушка, що була дуже знервована і ладна була причі́питись до чого-б не було. — Чоловік на таке діло йде, то й мусить обміркувати все, як слід. Не кождий, як ти, може ходором ходити, їдучи свататись! — додала матушка вже з серцем і не без прикрости.

Той якось ніяково дупнув очима і, винувато усьміхаючись, дивив ся у бік. Пригадав він собі, як сам їхав колись свататись, як справді не геть-то замислював ся над тим, і щиро пожалкував тепер, що „не обміркував тоді всего, як слід“...

— Та й чого вам справді журити ся? — почала сама матушка, звертаючи ся до хлопця. — Що-ж то, ми добра вам не зичимо, чи що? Ви-ж знаєте, що ми не веземо вас абп-куди?

— Воно то так, а все-ж якось...

— Та чого-ж вам ще? Вони-ж люде не бідні, — дадуть все що слід. Тисячів дві або й три навіть, я голову дам відтяти, що дадуть. Та тож Іванівка — парафія на всю округу. Дітей у їх більше нема, то й все буде ваше. Та я знаю о. Терентія: він не скривдить рідної дитини!

— Коли-ж я її всего раз тільки й бачив...

— А Господи! чи тож конче треба, щоб зо всією церемонією їздити й бувати, приглядати ся? Бачили її, подобалась вам, — ну й годі! Ви спитайте, чи довго от хоч би й ми з своїм старим знали ся перед шлюбом? А про те живемо! — і матушка спробувала ласкаво поглянути на „свого старого“.

Батюшка на сїм слові знов повернув голову у бік, ніби вглядав ся в чиєсь подвіре, і затаїв не зовсім легке зітхання. Заговкла й матушка. Фурман погукував на коней. Жених теж мовчав. Він сам не міг розібрати, що творилось в душі його, — так там усе було неясно, темно, хаотично. Все-ж він розумів, що його сваха надто вже грубо дотикала ся до таких інтимних сторін душі його, які він в усякому разі вважав заповідними. Ніяк не міг він спекатись такого вражіння, що він грає досить стидку роль безгласного сотворіння, якому, наче на ярмарку, підшукують пару. І в серці його ворушилось неприємне, навіть вороже почуття до матушки, яку ранійше він вважав за великого авторитета в матрімоніальних, ба навіть і взагалі в сердечних справах; він обурював ся і його підбивало сказати своїй сваї щось незвичайне, неприємне.

Але матушка сего не помічала і провадила своє далі.

— Доки-ж вам справді оттак вичікувати? — говорила вона. — Вже-ж три роки буде, як ви скінчили семінарію. Не вік же вам учителювати! Треба й женити ся та йти на парафію, а то так і мохом поростете; який, вбачте, дідько тоді й піде за вас. А Соню я знаю; вона дівчина хороша, господиня. Ви не дивіть ся, що вона трохи засиділась в дівчатах. Ви думаете, мало її сватали? Та коли-ж ні, все не до вподоби, все перебирала, якогось принца сподівалась. От і діждалась того, що всіх відбила

від себе, ніхто й у двір тепер до неї не плюне. А чим, здається, не дівчина? Ви може думаете, що вона така стара вже? Їй Богу, їй тепер усього двадцять третій рік іде. Вона-ж на наших очах і вродилась і виросла, — я-ж знаю!

Довго-б ще матушка провадила свої вмовляння, коли-б коні не довели нашу компанію до обійстя Іванівського батюшки. Вїзджаючи на подвірє, матушка все-ж уважала за потрібне зробити коротке резюме всіх своїх попередніх балачок.

— Глядіть же, Петро Даниловичу, — звернулась у останнє до панича матушка, — не повертайте назад оглоблів. Ми зробимо все, що від нас належить, то й ви не псуєте справи. Покажіть, що ви розумієте своє щастє.

Але Петро Данилович, видно, погано розумів своє щастє. Коли підїхали вони до самого їанку, то він так скулився, неначе хотїв весь увійти у своє пальто і там глибоко-глибоко заховатись, — що сам сват батюшка жалісливо похитав з співчуттем головою.

— „Яко овча на заклєніє веде ся, і пред стригущим его безгласен,“ — пригадав хлопець слова сьвятого письма, йдучи за матушкою до хати, і зараз же зачервонїв ся з сорому за такі думки свої. Він рішучо підвів обличчє і старався дивитись просто себе спокійно і гідно.

— Не ведуть же мене силоміць на кару, — підбадьорював він себе, роздягаючись в сїнях, — а сам я з власної волї хочу женити ся. То чого-ж се я такою мокрою куркою повожу ся? Якже погано, аж стидно, їй Богу! Ет! — подумав він з таким обуреннєм, що й не помітив, як се в його вирвало ся в голос.

— Що там? — спитав його батюшка.

— Та не можу пальта скинути. Намокло... злукавив він.

Увійшли в салю. Там зустрїв їх господар, що встиг уже надягти новий підрясник і непомітно обсемикував рукави.

— А, сусїди дорогі! Аж ось на силу діждали ся вас! — говорив він, витаючись з батюшкою та з матушкою і скоса поглядаючи на панича.

— Та, знаєте, де нам їздити куди! То господарство отсе нікчемне, то усякі там треби, і так увесь час лине, — відповідав гість-батюшка і, поцілувавшись тричі з господарем, повернув ся до панича.

— А се наш добрий знайомий, учитель з Бучаківки, Петро Данилович Березовський, „окінчивший“.

— А! — промовив мимохіть господар, витаючись з паничем. — Прошу сїдати, — звернув ся він до всіх.

— Та й яка-ж негодь тепер, прости Господи! — почав батюшка-гість. — От дорога!

— Еге! Та за те на хліб добре. Сходить гарно! А у вас як?

— Та й у мене, хвалити Бога, нічого собі! Підіймаєть ся по трохи!

І почалась звичайна розмова про господарські та парافیальні справи.

Жених мовчав і ледве завважав на ту розмову. Він чув лиш дещо з того, про що балакали батюшки, і думав про свої особисті справи та ждав, що то буде далі.

* * *

Одностайний, спокійний гук балачки навіяв на його мрії. Думки його линули одна за другою і він почав пригадувати весь свій вік парубочий.

От, скінчивши семінарію, він приїхав до дому. Дома зустріли його з великою радістю та повагою, далеко більшою, ніж коли иньше; батько його був дяком, то й пишав ся, що син його укінчений богослов. Тихо, непомітно проминуло літо. Петро Данилович то відпочивав від десятилітної науки, то помагав батькови в господарстві та писанню усяких „клірових відомостей“. Одержавши посаду учителя церковної школи, він з початку осені поїхав учителювати. Тут трапив ся з ним випадок, що зворушив усе життя його і відняв у його спокій на довгий час. Навіть тепер, коли згадував він про се, щось боляче затремтіло в самій глибині душі його.

Прибувши на посаду, поїхав він заявитись „наблюдателями“ (доглядачеви) церковних шкіл. Його, як укін-

Original from

ченого, прийнято дуже прихильно. Там він і побачив її — ту саму жіночу істоту, що вперше примусила серце його забитись якимсь незвичайним, невідомим до того часу для його чуттем...

Наблюдалелева дочка була гарна, проста, весела дівчина. Молодому богословови, що майже не сачив до того часу жіноцтва, дуже мало треба було, аби вона зробила на його сильне, глибоке вражіння. Молоді мрії зараз напустили собі дійсне справження в особі гарненької наблюдалелевої дочки і, вертаючись до дому, він мусів признатись собі, що Галина Марківна, наблюдалелева дочка, зворушила всю його душу. Тим то й радів він так, що його запрошено на празник до наблюдалеля — на Михайла. Там він знов побачить „її“!

Нетерпляче ждав Павло Данилович празнику. Нарешті настав той бажаний день — і Павло Данилович збирається на перший у своїм життю бал.

Ще зранку йому якось ніяково; він сподівається чогось надзвичайного і, що далі, що більше наближається час виїжджати з дому, тим більше зростає його непевність і навіть страхання чогось невідомого.

От він уже їде. Їхати недалеко — всего кілька верстов — і він наближається до бальної будівлі. Огні горять, чути музику. Йому ще більше ніяково; йому здається, що його не приймуть, що над ним насміються, що з ним має трапитись щось надто неприємне і він уже широко жалкує, що поїхав. Тимчасом бричка стала перед ганком і він автоматично злізає, проходить через натовп селян, що зібрались подивити ся на бал, входить до хати.

Сцена витання з господарями та гостями обійшлась як слід, і він випивши як за напасть шклянку чаю, стоїть уже в юрбі паничів біля порога салі і збирається танцювати. Йому ще не доводилось танцювати так прилюдно, він танцював досі лиш з товаришами в класі і тепер непевний був, чи вийде що в його.

— І ти вже коло порога, в „запорожському військові“? — обізвав ся до його один товариш. — Чому-ж не танцюєш?

— Та нехай рукавички напну! — відповів він.

Але рукавички давно вже облипли на руці його і він лиш про людське око совгав по них пальцями. Він не міг наважитись до танців, обурював ся на себе за свою соромливість і все-ж не зважав ся почати.

Нарешті помітив він, що „вона“ тільки що відтанцювала і стояла на розі салі, не маючи де сісти. Неначе якась стороння сила штовхнула його і він попрямував просто до неї. Дівчина вглянувши, що він просить її танцювати, привітно усьміхнулась йому і поклала руку на плече. Він хотів відповісти їй таким самим привітним усьміхом, але замість того якось напружено скривив губи.

Танцюючи він почував, що його ноги були наче не його, а чийсь чужі, та ще й до того деревляні. На силу скінчив тур, що здав ся йому безконечним, і посадивши дівчину, попрямував до „запорожського війська“, певний, що на його всі дивлять ся. Він ніби недбало-втирав піт хусточкою і непомітно поглядав на сторони, як то другі дивлять ся тепер на його. Але скоро помітивши, що героїський його вчинок мав одно суб'єктивне значіння і зостав ся без жадного впливу на інших, він трохи заспокоїв ся.

Скільки мук пережив він у той вечір, скільки тяжких, сердечних мук! Він почував, що Галина Марківна безконечно дорога для него, але не міг нічим виявити свого почування. З болем у серці бачив він, як залицялись коло гарної панночки інші паничі, що були й не кращі за його, але більше вдатні до залицяння, танців, жартів, — і він не міг змагатись з ними. Часами й він підходив до неї, балакав з нею і вона була приязна з ним так само, здасть ся, як і з іншими, але він добре тямив, що не звернути йому на себе її уваги...

Не в такому настрою повертав ся Павло Данилович від наблюдателя, як колись. Йому було тяжко, невимовно болячо. Він песимістично доводив собі, що він ні до чого не здатен, що не може досягти і обороняти свого щастя, що нічого йому і жити такому на сьвіті; він зневажав самого себе, навіть гидував собою.

По якімсь часі знов побачив він наблюдателеву дочку, але й ся зустріч мала ті-ж самі наслідки. Тої-ж

зими після нового року Галина Марківна віддала ся за його-ж таки товариша і він мусів затаїти в собі на віки своє невдале почуття.

Три роки минуло з того часу. Він силкував ся забути свою нещасну пригоду. Але часто в класі, коли він механічно викладав ученикам своїм яку небудь арифметичну справу, перед очима його так і промайнуть бувало чорні, блискучі, з іскрами сьміху оченята... І дарма силкують ся тоді бідні ученики зрозуміти арифметичну тайну; не багато в той день понесуть вони відомостей до дому.

Але за три роки пишній образ красуні встиг таки збліднути в душі хлопця. Він по трохи втягав ся в життя, несвідомо переймав ся тими самими думками, якими жили і всі навкруг його. Яких небудь сталих потягів до ідеальних інтересів у його не було, то й процес сей скінчив ся дуже натурально і без жадної боротьби. Петро почав гадати про те, що час уже йому шукати парафії та дружини. Так иньші роблять, так мусить робити і він.

Недавно зустрів ся він на якімсь вечерку з Софією Терентівною, до якої він тепер приїхав свататись. Вони ледве сказали одно одному кілька слів, і самі ніколи не гадали, що може доведеть ся їм укупі вік звікувати. І сего, певна річ, не було-б ніколи, коли-б не заїхав наш панич випадково до сусідки матушки, що мала дуже велику охоту всіх сватати, і коли-б та матушка отсе не привезла його сюди.

— А ваш настоятель уже обсяв ся? — перепинив його думки господар, щоб бути ввічливим та розважати гостя.

— Та вже, здасть ся... У нас усі вже обробились, — відповів той.

— Клопоту тепер з тим господарством, клопоту такого, що й не обженеш ся, а чи велика користь з того — спитаєте? — розважав далі гостя господар. — Чи повірите, по два злоті дають мені за пшеницю! — звернув ся вже він до батюшки.

— Та я сам продав на тім тижні по золотому просо! — заметушив ся той. — Отсе так! Догосподарювались!

— І то ще добре, чекайте, що воно буде ще! — песимістично завважав господар і поглянув на двері. — Чому се й досі ніхто з жіноцтва не входить до салі?

Матушки, що привезла сватати панича, теж не було в салі. Вона скоро вийшла в жіночі апартаменти оповістити кого слід про головну мету свого приїзду.

— Здрастуйте, Лукіє Степанівно! — виталась вона з господинею. — На силу отсе зібрались до вас. Вибачайте, що так довго не були! Самі знаєте, що за всяким клопотом не завсіди й можна. Та за те ми тепер не самі приїхали: привезли вам і гостей!...

— Якого? — ніби недбало питала Лукія Степанівна, цілуючись з гостею.

— Гарного панича — „окончившого“! — промовила гостя, поглянувши на господарську дочку, що теж була тут. Панночка не то здивовано, не то злякано подивилась спершу на гостю, після на маму.

— Спасибі вже на тому, що й самі не цураєтесь нас! — вимовила господиня з більше солодкою приязнею в голосі.

— А ти, Соню, чому не привитаєшся з Наталією Федорівною? — звернулась вона до дочки, що не могла ще отямитись від несподіваної звістки.

— „От і знов... Починаєть ся!“ — промайнуло в голові дівчини.

— Здорова, Соню! Якже ти погарніла! Як ягідка допіла, — натякнула гостя, на-пів прихильно, на-пів лукаво дивлячись на дівчину.

— Вибачайте, Наталіє Федорівно, що ми такі як куховарки засмальцьовані, — перебила господиня. — Ми вже, коли ласка ваша, одягнемось трохи задля гостей.

— А, одягайтесь, одягайтесь! Я вам заваджати не буду! Піду хіба послухаю, про що наші старі гомонять.

— Ну, Соню, — почала мати, коли гостя вийшла, — хвалити Бога, трапляєть ся чоловік, то й треба його держатись. Бач, відбила людей своїм вередуванням, та й не дуже тепер заглядають до нас. Коли й сему відмовиш, то й не загляне вже ніхто. Сьвіти тоді сивим волосом до самої смерти.

— Та хіба-ж, мамо, тільки й щастя, щоб вийти заміж? Та краще вже цілий вік так бути, ніж з нелюбом жити!

— Говори своє! — перебила мати. — Щож ти будеш сама робити?

— Я-ж просила вас, мамо, пустіть в сільські учительки, не зав'язуйте мені віку своїми руками!

— Що? Щоб я тебе пустила в учительки, наче яку останню? Та скоріше я живу тебе в труну положу, ніж дозволю тобі се! От що вигадала, в учительки! Наслухалась усякої дурниці від тих божевільних студентів, та й сама разом з ними збожеволіла. Та забудь собі про се й думати! Але що тут нам балакати: нас ждуть гості. Одягай ся і виходи зараз мені! Чуєш?

— Мамо! мамо! Не губіть мене!

— Слухай, Соню, я з тобою більше розводитись не буду! Наговорила ся вже досить попереду, аж обридло! Кажу тобі в останнє, що потурати твоїм вигадкам я більше не стану! Я думала, сподівалась, що ти сама порозумнішася, але сему, як бачу, краю не буде! То й годі вже, кажу тобі просто! Коли ти ще раз відмовиш кому небудь, або не підеш за отсего, що там приїхав, то попам'ятаєш мене! Ти ще мене не знаєш! Бери-ж, одягай ся!

Мати повернула ся та й вийшла з комнати, ще й дверима гуркнула. Видно було по всьому, що сперечатись тепер з нею годі.

Дівчина схилила ся на комоду, закрила лице руками і тяжко-гірко ридала. Все тіло її тріпалось, як у підстріленої пташки в передсмертній атонії. Вона здержувала ридання, а вони виривались з грудей з таким важким хлипаннем, наче там обривалось саме серце. І справді, серце в неї рвало ся від болю. Перед нею одна за другою хутко проносились картини всего життя її, наче в калейдоскопі; бувають же часи, коли за кілька хвилин переживаєть ся усе життя.

От пригадуєть ся їй розкішний літній день. Було сьвято; сонце повертало вже на вечір. На ній, ще маленькій дівчині, було таке славне рожеве убраннє, що так її подобало ся. Вона сплела у квітнику віночок, поклала на

голову. Мати саме тоді показала ся на ганку і вона про-
жогом кинулась їй на шию.

— Царівно ти моя, королівно! — говорила мати,
цілуючи її. — За кого я віддам тебе? За царевича, чи
за королевича?

— Ні за кого не хочу! Я з тобою завсіди буду, мамо!

— Гляди-ж, не кидай мене! Не кинеш?

— Ні! — відказувала дівчинка і міцно пригорталась
до лона своєї любої матери, та цілувала її в уста, в лице,
в чоло, в очі.

А тепер? — „іди за отого, що онтам приїхав!“ —
не знаючи навіть, що він і який він...

І тяжкі ридання ще гірше душать дівчину.

Знов стає далі перед очима її друга картина. Ве-
лика сая пансіону духовної школи, де вона вчила ся.
Неділя. В салі багато людей; то родичі та знайомі шко-
ляррок поприходили їх навістити. Стоїть стриманий гомін
та стукіт. Вона вже у пятій класі і теж ходить по салі
з своїм знайомим семінаристом та балакає з ним. Він стар-
ший за неї, більше і навіть так багато знає, так хорошо
говорить про все, їй так мило його слухати. Непомітно
плеть ся, пливе їх розмова про книжкових героїв, про їх
ясну або лиху долю, про людське щастє та бідування.
Скільки наївности було в тім рожевім марінні і разом
скільки невимовно солодкої принади!

А тепер? — „Та забудь собі про се і думати!“

І щє гірше здрігались груди її від тяжкого ридання...

А то знов проходить перед нею ще иньша картина.

Вечеріє. Садочок. Вона гуляє з тим самим семіна-
ристом-сусідою, тепер уже студентом, і між ними йде
жвава, горяча розмова — про працю на користь рідного
народу. І так просто, так ясно, так хорошо все було тоді!
Вона була щаслива. Вона любила, несьвідомо для себе
самої любила сього товариша свого дитинного віку. І слова
його глибоко-глибоко, у саме серце западали її і впливали
на неї до ентузіязму. Якби охочо віддалась вона на саму
тяжку працю! Чого-б не зробила, чого-б не досягла вона
поруч з „ним“? А тепер? — „Наслухалась усякої дурниці

від тих божевільних студентів, та й сама збожеволіла разом з ними!“

— Де-ж ви ділись, мої мрії, моє щастє? — вимовляла вона. — Де ви?

Їй здавалось, що серце її обірветь ся від болю, що груди розірвуть ся від гіркого ридання. Вона кинулась на подушки і, припавши до них, хотіла так задушити свої ридання. А вони не спинялись і слези лились... То вона виливала їми свої найкращі думки, ховала на віки свої найкращі заміри, бажання...

Трохи згодом вона затихла. Вона наче вирвала з душі, виляла все, що було, і тепер в неї все там спустошило: ані щастя, ні болю, ні думки. Все затерпло, задеревіло.

* * *

Коли увійшла у комнату мати, вона була спокійна та холодна, як мрамор. Лишень червоні очі, що з'являли сліди недавніх сліз, могли свідчити про те, яку душевну муку пережила вона.

— Що-ж, ти вдягаєш ся? — спитала мати вже без крику і пильно вдивляючись в її бліде обличчє.

— Зараз буду, — відповіла вона і підійшла до шафи.

Мати допомгла їй розкрити шафу, знайти одєжу і одягти ся. Дівчина механічно, пасивно робила все, що казала їй мати. Одягла ся, зачесала ся, напудрила ся, — все було як слід.

Вийшла в салю, привиталась з батюшкою і стала перед паничем. Вона не могла собі уявити його живою істотою; його послала їй сліпа доля, і вона мимоволі вважала його за якесь бездушне з'явище нерозумного фатуму. Тим-то вона так спокійно, пильно вдивлялась в його, неначе то був не живий чоловік, якому могло бути ніяково від такого погляду.

Ледве стиснувши паничеви руку, вона сіла на стільці по другій половині комнаты і почала механічно слухати те, про що говорилось. Між батюшками тягла ся ще безконечна розмова про архиєрея.

Петро Данилович, як і перше, не брав участі в розмові. Тепер він цілком віддав ся думці: як би і з чого почати бесіду з панною? Він розумів, що головна дієва особа тут — він, що усі иньші тільки другорядні персонажі, виведені лишень задля його; а між тим він нічим не виявляє жадної діяльності. Се його дуже бентежило і він почував себе погано. Нарешті він наважив ся і рішучо вставши, попростував до панни.

— Ви давно вже живете на селі? — спитав він, сїдаючи біля неї.

— Та вже сім років! З того саме часу, як скінчила пансіона.

„От тобі й спитав!“ — схаменув ся Петро Данилович. — Та якже-ж можна було так питати: я-ж натякнув її сим, що вона засидїлась в дівчатах. Ото втяв!“

— Ну, і певно нудьгуєте тут, тягне все десть вас у город? — питав ся він далі, щоб поправити своє попереднє недолadne питання.

— Ні! Города я зовсім не знаю, бо жила в йому тоді ще, як була в школах; та тоді я його, можна сказати, й не бачила навіть. А до села я звикла і люблю його.

„Тьфу! Яку-ж я знов дурницю спитав ся!“ — вилаяв себе знов Петро Данилович. — „І з чого я взяв, що вона повинна любити город?! Сам я такий городянин, чи що? От вишварив з дуба!“

Тим самим чином вела ся між ними розмова ще декільки часу. Після, коли почали вони згадувати той бал, що був на тім тижні і на якому вони познайомились, балачка пішла вже трохи легше і не так часто гальмувала. А все-ж не виходила вона із сфери річей зовсім сторонніх для обох їх. І він і вона знали, що одно за одним помічають, наглядають, і се відіймало від їх розмови той елемент щирости, який так зближає людей у розмові.

Тимчасом подали закуску. Усі посїдали так, що паничеви з панною треба було сїсти поруч. Розмова за столом теж велась між старими осібно, щоб дати змогу молодим перебалакати. Матушки обмірковували найраціональнійший спосіб, як солити огірки, щоб вони були тверді та хру-

пали, коли їх їсти, а пан-отці по кількох чарках перейшли до дуже пекучого питання — церковних шкіл.

— Та й морока з отими школами, чисте горе! — палко промовляв гість, що встиг уже трохи зачервонітись — чи від палкої розмови, чи від чого иньшого. — Хоч ти йому вроди ту школу, аби була — та й годі! Де-ж ми коштів, питаю, дістанемо, щоб заводити школи? Та ми-ж і так жебраємо зо всіх боків у мужика, — то ще й на се жебрати, просити, благати в його: „Зроби се, любко, задля мене?“ Та він навмисне не зробить, коли буде знати, що се він мені робить за ласку.

— Так, так! — говорив господар більше спокійним тоном. — Скільки не намагаю ся, більш сорока карбованців так і не дають учителеви. А наблюдатель допикає: „Чому, каже, не дають більше, коли село у вас велике? Чому не дають?!“ Піди та й спитай їх, чому не дають: бо не хотять! І не дадуть, — і нічого їм не вдієш!

— А ти відвічай за все! — додав гість. — Наче я або ви винні що тут! Ну, та й який же може бути вчитель на сорок карбованців, коли добрий свинопас мало не стільки бере?!

— Ет! Одно слово! — похитав головою о. Терентій. — А може-б ви ще чарочку випили, — помагає від катару; сам на дубовій омелі настоював, — відколи пю, зовсім мені иньше.

Випили ще по чарочці протикатарної настойки і ще більше палу прибуло до розмови. Молоді-ж сиділи мовчки та вдавали, що слухають балачку, а справді кожде думало свою думу.

— „Отсе після закуски треба довести справу до краю, — думав хлопець. — Здасть ся діло просте й видне, а гляди-ж, наче якийсь страх розбирає, немов на екзамен виходиш. Та чого я вагаю ся? Таж женитись мені треба? Се я давно порішив! Кращої дівчини я не знайду! Так подобаєть ся вона мені, хоч всего її другий раз бачу! Хороша, здорова, розумна, — їй-Богу, розумнійша навіть за мене! Яким же я дурнем поведив ся з нею, особливо з початку! Та й не диво: як я вчив ся в семінарії! Так, аби лиш перетягали з класа в клас. А читав я й зовсім

мало: анї трохи не дбав про те, щоб розвинути ся. Безпремінно, як одержу парафію, треба буде виписати газету та ще який духовний журнал. Який би? „Странник“, „Душеполезное Чтеніє“ або — найкраще — „Вѣру и Разумъ“: се журнал серіозний, навіть філософський, аж не розумієш часом до путя, що він провадить. Треба, треба!“

— „Та про що се я? — схаменув ся Петро Данилович. — Думаю про якусь там „Вѣру и Разумъ“, а тут зараз... Але що-ж се я, справді? Чого страхаю ся? Хиба що гарбуза страшно? Гм! Чи піде вона за мене? Сваха присягаєть ся, що піде. Та й мабуть, що так, бо більше ніхто й не трапляєть ся. Ну, то й сьміливо підступай, Петре! Після закуски безпремінно треба!“

І хлопець скоса позирнув на свою сусідку.

А та сиділа бліда, вперши очі в тарілку. Час для неї тяг ся страшенно довго, їй невимовно тяжко було сидіти, але вона все-ж бажала, щоби та закуска ніколи не скінчилась, бо після неї... І дівчина мимоволі закривала очі, коли думала, що буде після того.

Нарешті закуска скінчилась. Дівчина, вставши зза стола, підійшла до фортеп'яна і сперлась на його, дивлячись без жадної думки в якісь ноти.

До неї підійшов Петро Данилович.

— Ви граєте на фортеп'яні? — спитав він у неї.

— Так, трохи... Для себе.

— Знаєте, що я вам маю казати, Софіє Терентівно? — промовив знов панич трохи переогодом.

— Що? — мимохіть вирвалось у дівчини. — „О, вже!“ — промайнуло в неї в голові, і вся вона похолола.

— Чи підете ви за мене? — спитав Петро Данилович якимсь глухим, не своїм голосом. — „Що — се я? — враз подумав він. — Як се в мене вийшло? Невже-ж справді?“

— Піду! — відповіла панна, не змінюючи пози, без жадної думки в голові...

Хлопець не знав, що йому робити. Тут вперше почув він, що десь у глибині душі його підіймаєть ся й росте якесь невимовно велике чуття і заповняє всю його душу. Йому чогось гидко, соромно самого себе, неначе він про-

шпетив ся у чомусь дуже поганому, неначе він тяжко скривдив якесь слабе, невпинне, беззахистне сотворіння. Він неначе сам бачить, як він погано усьміхасть ся, як у його нервово скривили ся губи. Сам не знаючи для чого, він узяв руку панночки, підніс до губів і поцідував. Рука була холодна, як лед.

— Еге-ге! Он воно як! — вигукнув сват, побачивши се.

— От ви як! — защебетала й сваха. — Давно-б так; а то сидять собі, наче й не вони. Подивись тільки на їх та вір їм після того!

Молоду пару обступили. Свати поздоровляли, батьки благословляли її. Молоді стояли ні в сих, ні в тих. У неї на блідих щоках повиступали червоні плями, а він усе так само ніяково усьміхав ся, наче в чому прошпетив ся. Петро Данилович хотів уже зігнати той дурний усьміх, але він ніби застиг на устах у його і не сходив.

Коли вся церемонія скінчила ся, старі знов відділились у окремий гурт і залишили молодих балакати на одинці.

Пройшла з година часу і жених ввійшов у свою роль. Він забув своє перше почуття невдоволення на себе, звернувши все на свою бурсацьку соромливість, скоро заспокоїв ся і був навіть задоволений, що все так стало ся.

— Вас не здивувало се? — питав він у молоді, вже любязно усьміхаючись до неї.

— Ні, — відповіла та, аби що небудь сказати.

— Воно спершу може таки здати ся дивним, що ми, так мало знайомі, і... посватались. Але-ж хиба для справжньої симпатії безпремінно потрібні усі звичайні заходи так званого залицяння?

— Та певно! — відповіла невважливо дівчина.

Петро Данилович був зовсім задоволений собою. Він довго ще говорив з своєю молодіжкою на сю тему та так добірно, красномовно, що й сам не сподівався сего від себе. Він забув лишень, що провадив те саме, що так недавно говорила йому матушка-сваха і проти чого ще недавно обурювалось чисте, чесне почуття його.

Після вечері, геть за північ, свати з женихом поїхали.

— А що? — не втерпіла спитати матушка, скоро сіли на бричку і рушили від порога. — Я не казала?

Молодий не відповів нічого і лиш задоволено усміхався у нічній темряві.

— А як вам Соня подобалась? — приставала таки сваха.

— Та нічого собі! — повагом, авторітетно промовив жених. — Тільки серйозна дуже, мовчить усе, — додав він, видимо, імпонуючи своєю тверезою об'єктивністю навіть в справах сердечних.

— То нічого! Хиба краще, коли веться дзиготу? Се, принаймні, людина вже певна. Вона буде вас шанувати та любити краще від якої, прости Господи, вертихвостки! Та ви повинні Богу що дня дякувати за таку жінку! — мало не з обуренням закінчила матушка.

— Се ще хто знає! — фатовато промовив панич.

І довго ще вмовляла та впевняла його матушка, та розмальовувала йому, як його буде дружина любити та шанувати, як вона мало не молити-меться на його.

Петро Данилович майже не сперечався. Він задоволено, з непевною вірою слухав усе те, бо сам був тої-ж думки, і лиш часами, з якоїсь показної соромливості вступав в опозицію з матушкою; але якби міг хто помітити під нічною темрявою вираз його обличчя, то спостеріг би, що опозиція та була дуже нещирою. Обличчя хлопча ажно сяяло певністю та задоволенням. Навіть кашкет з кантами прийняв свій впевнено-задиркуватий вигляд, і кокарда знов підняла ся в гору.

А в хаті, з якої що іно виїхала ся задоволена компанія, йшла иньша розмова.

Випровадивши гостей, Софія Терентівна пішла просто до своєї комнати, сіла на ліжку і хвилин скільки сиділа, стиснувши голову руками. Усе, що сталося, здавалось їй до сего часу одним тяжким сном. Але доперва як все зникло з очей, зрозуміла вона значіння того, що скоїлось з нею за останніх кілька хвилин. З якимсь непевним острахом рівняла вона сьогочасне становище своє з дотеперішнім і з розпучкою казала собі, що все сталося без повороту, без жадної надії на відміну.

Знов підступали їй до горла пекучі сльози, знов задувало по комнаті глухе, важке ридання. Коли-б тільки та подушка, до якої припала дівчина, могла що зрозуміти, про яке-б велике горе вона довідалась! Тут був — і біль несправджених молодих надій, і сум зламаних чистих замірів та поривань, і безпросвітний відчай загубленого на віки життя...

Увійшла в комнату мати і стала над дочкою, сумно дивлячись на неї.

— Чого ти, Соню, чого ти, серце? — звернула ся вона до дочки. — Чого ти плачеш?

— Мамо, мамо! Що ви зо мною зробили? — ридала вона.

— Сеж хіба я? — промовила мати з сльозами. — Хіба-ж я ворог тобі, хіба-ж ти не рідна, не мила для мене? Думаєш, мене серце не болить, на тебе дивлючись? Та що будеш робити: все-ж одно, треба коли небудь. Треба, серце моє, треба! Не плач же, сльозами нічого не вдієш! — казала мати, схиляючись до дочки на подушку і плачучи враз із нею.

І в комнаті чути було гірке, задушене ридання дочки та тихе, щире хлипанне матери; обидві вони оплакували і на віки ховали свої надії.

А з другої комнати чутно було гуркіт посуду, що попрятували наймички після бучних заручин.

4 цвітня 1898.

МІЙ ПОХРЕСНИК.

ОПОВІДАННЯ

Стефана Пятки.

I.

Іду я собі в великім пості з „поклонів“ вечером до дому, та ніби молю ся на сон грядущий. Приходжу під свою лісу*), а в моїй хаті вже сьвітить ся; жінка вернула борше з церкви і сьпіває з челядю „Всепітої“. Зупинив ся я, заслухав ся, стою при лісі, не йду до хати. А на дворі темно, тільки зорі на небі миготять і вітрець фучить собі, аж моя старесенька верба сварить ся і сусідова stodілчина поскрипує...

— Івалт! івалт! — кричить хтось коло корчми... Бють когось... Хтось гатить наче ціпом по сирім вівсянім снопі і не відпочиває. Павх!.. павх!.. молотить на акорд. А молочений дре ся на весь сьвіт. Чийсь знайомий голос! А, се голос бідного дротаря Савки... Він достойменно так кричить, коли йде по хатах. Алеж той чоловік навіть не знає, куди двері отвирають ся в корчмі... То певно мій похресник Гаврило Цаник „женить ся“: заніс до Жида мішок голини**) з батьківського сусіка, замаківчив брагою

*) Ліса — ворота городжені з хворосту.

**) Голина — тверде вбіже в протиставленю до вівса.

головище і комусь віднімає роботящу силу. Нескоротана година з кметевим сином!.. Нї весіля, нї хрестини не обійдуться без лиха; всюди він накоїть, усюди ним дявол верже і лиха натворить. Вигодував же собі мій омежник потїху на свою старість, вигодував! Волос волоса на його голові шукає, так йому одинак синівськими руками обчімхав! А які величні хрестини справляв старий своєму первородному! Скільки здекуції наплатився, щоби Гаврильцьо не ходив до школи! Скільки соток видав, заким його викупив з війська! Страх, що він на него росинався... А тепер має з него славу: нищить Гаврило батьківське добро, нищить працю і то ще й як нищить! Де може що урвати, чи в сусїку, чи в stodolї, чи на подї, чи в коморї, чи в хатї, все хапає і несе до корчми!

От так собі думаючи, стою при моїй лїсї, жду, чи борзо той крик перестане. Якось притихло, щось надбігло коло мене ницьки, наче вівця замотиличена, і просто під stodолу поміж житні околоті. Хто то побіг?... Пес не пес, безрога не безрога, нї, то щось на двох ногах почалапало...

Біжить і щось друге, бігмеж то біжить і то просто на мене. Скочив я незамітно під пліт, а тото щось тарах! колом по плотї, аж мене по шапці засягнуло. О малий волос, а з моєї голови було би тільки черепе.

— Та що ти, душогубе, робиш? — крикнув я і вхопив за дубовий кіл, щоби другий раз не захотїв іще ним лїпше поправити.

— Та бачите що — повідає менї рівнодушно мій похресник Гаврило Цапик, — я гадав, що то Федір Півкорець або Микита Найда... не побігли вони туди?

— Щось побігло, синочку, туди по під мій сад у поточину, але не знаю хто. Бігай, то їх доженеш...

Та що я мав казати навідженому галайкови? Від біди і полу врїзуї...

Старяхкотїв мій похресник колом по плотї, аж вікна забренькотїли, пігнав за галай сьвіта.*)

Відхилила моя стара бережно сїнні двері і питає: „Хто там?“

*) Бог зна куди, у безвістї.

— Я... я... не бій ся, Дух сьвятий при тобі! — одвічаю.

— То ти, старий?.. Чи не стид тобі хлопячий дур по ночі виправляти? Страшити мене й челядь?...

— Гарний мені хлопячий дур — кажу їй і розповідаю, як то моя грішна душа ось-ось була би мусіла переселити ся на той сьвіт.

Запираю лісу, хочу ще ілянути, хто там спрятав ся під стодолу між околоту, та тут я задебелів таки на місці: на півночі засвітало, кровава луна пів неба освітила, вітер несе горою іскри понад самим селом. Горить десь, сильно горить! Усе бачу довкола, навіть мою стару з кочергою на сіннім порозі... А від ліси до порога в мене шмат великий, кільканацять теліг з великими драбинами можна помістити. Що раз лучше провиднює ся: уже й кусень люшні під задвірною коморою бачу...

— Осторожно з огнем! — зарипіли оба церковні сторожі рівночасно, ось тут мені за плечима.

— То ви, нанашку? — питає мене оден. — Ми вас хотіли збудити. Дивіть, Попелі горять.

— Ні, то не Попелі, лише Борислав — одвічає другий — бо багато машин трусить.

І дійсно, машини ревіли безперестанно, а від того реву по горах такий відгомін, наче дияволи з пекла поблудили і скликають ся до купи, аж похрипли.

Виліз і той, що спрятав ся в мої околоту, суне просто до нас, а стогне і хрипить, мов недорізана добичина.*)

— Йой голова!... йой груди! — каже. — Нічого не виджу, нічого не знаю, що зо мною діє ся... Де я?... Заведіть мене, хто в Бога вірує, до моїх дітей, до моєї жінки...

Пізнав я зараз, пізнали й сторожі, хто то?... Савка Боженька, бідний дротарище. Вертав з роботи до себе і на свою біду перший раз коротшою дорогою по прикорчму. Гаврило Цапик посварив ся за якусь дурницю з товаришами. Пустив ся з корчми за Півкірцем і Най-

*) Добича або добичина — скотина.

дою, наскочив на потемки на бідного Савку і відняв йому здоров'я не знати за що і по що!

Упав Савка на землю. Що з ним дість ся? Ніч, пільма, лежить хлопище під ногами, хрипить... Треба нести де на видік, придивити ся, що йому хибує. Вніс я зі сторожами Савку до своєї хати. Отче предвічний! тільки просто в деревище класти. Одійж уся в крові, два скруті дротя при ремени в крові, а на голові аж чотири рани, хоч руку пхай! Кров уже не тече, тільки слезить потроха з одного місця, де не скипіла. Ніяко смертельного держати у себе, коли має свою хату. Велів я запрягти коні, завіз нещасного Савку до його хати, та ще за те набрав від його жінки, порядно набрав! До смерті не скажу того нікому. Хтось з тих замаківчених гонивітрів дав знати, що то я Савку забив, як вертав з поклонів, а невіста з великої розпуки як чепила ся до мене, то я ледво з кіньми утік.

Вернув я до дому і вже цілу ніч не спав. Жаль мені було бідного Савки: шестеро дробу, мати старенька і сестра сїдуля каліка з двома горбами, все те осиротить, коли потахне, і то ще неповинною смертю. Чоловік, що не знає, де двері в корчмі отвиряють ся, понїс таку тяжку кару з рук замаківченого Гаврила Цапика, мого похресника! По що, Господи, таких невіжих цапів на сьвіті? — спитав я напослед і почав бити ся сильно в груди, що така грішна гадка з відкись приплила мені до голови...

II.

Приїхав досьвіта Дувидків комісар, пан Карніцький, забрав мене з кількома нашими Швабами на телігу і завіз просто до Борислава на те згарище, де в ночі горіло.

По дорозі розповідав нам, що п'ять домів згоріло, сорок родин лишило ся без даху, переважно шинкарів, а в додатку і один доктор з численною родиною. — Мій „капчук“ — каже пан Карніцький — велів мені майстрів скликати і дерево обрабляти, аби зараз по асекураційній комісії можна брати ся до будівлі.

Добрий панище, той Дувидків комісар Карніцький: мене завсїгди бере з тими Швабами до роботи, а вже що щирій, то щирій: видіш*) би остатню рубатку**) з себе стягнув і бідному дав... Часом розповідає мені — і нічого не соромить ся — що Дувидкові села належали колись до стрийка Карніцького, а тепер він мусить комісарювати у Жида. А не любить Жидів страх! Свого пана дідича інакше не називає, лише „мій капчук“. Та що з того?.. Мусить служити і скакати, як Дувидко заграє, а то все ради насуцного.

Під'їздимо до згарища, а тут здвиг такий, ігла не впала би на землю; все біжить до пожарища; весь хрещений і нехрещений народ зглотив ся, як в салаши вівці, і чогось сьміє ся. Пронхав ся і я на простовільне місце, дивлюсь на той майдан покритий купами румовища, і своїм очам не вірю. По згарищу ходить мій похресник Гаврило Цапик, розпорпує угле в тих місцях, де ще курить ся, збирає перегорілі цвяхи, і ховає за пазуху. Одяг на нїм як завсїгди сьвяточний: гуня тільки що з ігли, заперезана червоним чересом, чоботи „пасовані“ до ноги, з поморщеними „польськими“ холявами, а з під „кайстрової“ крисанї буйні чорні кучері аж вилискують ся, такі вимазані-вилизані, лиш би йому дружити. Де він тут воскрес? Яка доля занесла його сюди? Певно мусїв довідати ся, що Савка ледвó буде жити, отже хитро-мудро утік із села, щоби міг сказати: „Мене тої ночі не було в селі, як дротаря забили“. А далеко утік, дуже далеко! Майже цілу милю від своєї загороди. І ходить по згарищу, глинає довкола себе і немов не бачить нічого; аж до самого шандара підійшов, і того не бачить, як шандар ладить ся пхнути його кольбою в груди і не слухає, як люде молять шандара: „Нехайте, ждіть пане, нехай збирає більше, побачимо, що він з тими цвяхами зробить!“

На що йому тих цвяхів, по що тої жужелиці? — гадаю собі. А соромно мені, що тільки божого миру з мого похресника глумить ся. Чи він справді одурів від пере-

*) Видіш — в підгірській диялекті мабуть.

**) Рубатка — сорочка.

пою, чи тільки вдає з себе дурного? Підійшов би до него, сказав би йому: „Іди геть, не роби з себе публіки!“ Та бою ся: ануж знов приступить до него лихий, ануж кине ся на мене, зневажить або й заїде своїми здоровенними п'ястуками між очі.

Назбирав мій Гаврило Цапик тих цвяхів кілька пригорщів, аж обі пазухи повідставали, і ще збирає. Поправив крисаню „на бакир“, лізе ще в яму з заваленої пивниці. Яма по ший, люде з пагірка все бачуть, що мій похресник там робить.

— Тепер... тепер... дивіть ся добре!.. то була доктора пивниця!.. Він щось з відтам витягне! — говорять собі люде і з великої радости мало в руки не плещуть.

Нипає Гаврило по тій розваленій пивниці, лазить по углях, другої мари глядає. Витягнув якийсь зелізнний горнець, заглядає в него і носом покручує... тарах! кинув горшком на згарище самому презесови пожарної сторожі під ноги. Порпає дальше в углю, роз'ятрив огонь, закурило ся, горить, полум'є бухнуло з ями і лиже купу бочок оброплених, добирає ся до сусідної жидівської хати.

Звайкали Жиди, кинули ся в ростіч. Пожарна сторожа пустила сильну струю води з сикавки просто на мого похресника; гасять пивницю, а попри пивницю вже й Гаврила обливають.

Вискочив Гаврило Цапик із ями, а з сикавки вода йому і в очі і в рот і в уши бе так сильно, дихнути не дає, втікати годі. Знитив ся, порачкував за купу бочок а з відтам до комина...

— Не руште божевільного! — молять люде поліцаїв.

Ні, не слухають поліцаї: витягли Гаврила Цапика з комина і от так собі, як поліцаї, мацають мого похресника, ніби жартом „ревідують“. А він не дає ся. Обалив відразу трьох, виліз одному на груди, держить колінами, а других гацмолить п'ястуками, де може засягнути. Ба, вже й до шаблюки добрав ся: відірвав поліцаєви разом з ременем і грубшим кінцем як чередар пугою вививає, і все: трас!... трас!... то по голові, то по зубах, а сам такий лютий, аж запінив ся.

— Віват! — кричать Жиди.

— Славно! — вереденять ся наші.

Діждали ся божі людонькове комедії без грошей.

Прибігла пожарна сторожа, поліція, шандари, спро-
могли Гаврила Цапика борше, ніж я того надіяв ся: ску-
вали моторного лґіня зелізними путами, положили як за-
різаного барана на оброплені бочки — ревідують. Знай-
шли у него за пазухою ті перегорілі цвяхи, знайшли ще
якусь коробочку. Коробочка ніби срібна, ніби бакванова,
а в коробочці протичка, що то нею лікар запускає якусь
там ганьбу недужим за шкуру...

Зловили злодія! В ночі, в часі пожежі покрадено бо-
гато ріжних річей; золоті, срібні годинники, шуби, свіч-
ники, докторови щось кілька тисяч зі столика, і нікого не
зловили, аж його одного, мого похресника, придибали
з краденим.

Витягнули Гаврила на різницьку телігу, а він ще
мече собою, ще кинув одного з воза на землю; аж при-
в'язали його посторонками до дошки, ще кілька сіло на
него і так повезли сухоребрими шкапами до комуни.

— Куме Пилипе! — говорю я поліційному фірерови —
тут, видіш, ваш брат нині є, той із Синевідська.

— Абож я того випираю ся? — одвічає мені Пи-
лип. — Коли хочете подивити ся на него, то йдіть до ко-
муни, він там бриндзю і сливки продає.

— Бриндзя і сливки — марниця, я хотів вам при-
гадати, що ви також мужицька дитина. Я за-про нашого
похресника. Адже й ви належите до тих трийцятро, що
в імени „Гавриіла“ відрікали ся в притворі церковнім
„Сатани і всіх слуг его“, пригадуєте собі?.. Дві неділі ми
сypівали многая літа новохрещеному Гавриілови... А вже
що пили, то пили... Старого Цапка, його діда, жіноцтво
так обілляло горівкою, як гарну дівчину в обливаний по-
неділок, що не хотів пити... Не карайте так тяжко нашого
похресника, допоможіть йому вилабудати ся з недолі, ви та-
кож його нанашко.

— Шлячок тяженький нехай трафить такого похре-
сника і його дурну голову! — каже мені кум Пилип, фірер. —
По що йому та докторська протичка?... Скажіть, витол-
куйте!... Хиба в свою замаківчену голову хотів собі встро-

мити? А знайшли в него ту холеру, нічого ще такого не стало ся: тут ще не таких злодіїв пускають, аби тільки біда з очей щезла... А той зараз до чоловіка з п'ястуками... Дивіть ся на мій кабат, на штани!... Другий раз маю на собі... Подер до хтему... Двом поліцаям витовк зуби, одному поломав шаблю, ще й до шандара на багнет садив ся... Що я тому пораджу, що розуму в него нема й на полику, лише худобяча бутна сила? Пожди, паничику, так не йде... Потямиш ти нинішній день до гробової дошки... Тут один із тих, що його заковували, має такі залізні перстінці, що як візьме на руку і всадить ними вода межі очі, так він зараз здохне... Мабуть і його тим щупнув під груди!...

— Та де ви його тепер спрятали?

— До комуни повезли, а потому до калитки на сховок. Та от ходіть, подивимо ся...

III.

Тепер коло комуни стало глітно, ще більше ніж коло згарища. Рої пейсатих аж мало на дахи не лізуть, аби видіти спутаного їоя. Сам Пилип, фірер, робив собі й мені дорогу. На порозі „згальтував“ нас шандар, але зараз пустив до середини. Входимо, сидить мій похресник в першій комнаті разом з податковими грабежами, і три поліцаї стережуть його наче не знати якого розбійника. Заглянув я в другу комнату, а там панів тьма: нотар, адвокат, доктор, директор, судня, якісь Німці, Жиди, Поляки і один, ніби Русин, почтар, чогось межі них заблукав ся. Вони частували ся вином і купували від свата Синевідського сливки і бриндзю; на мого похресника ніхто й не дивив ся.

Посунули поліцаї мого похресника дальше під стіну, а кум фірер Пилип до них кричить:

— В кут!.. дальше в кут!.. Не бачите, що тут телефон?... Хтось може буде кликати.

Дивлю ся, що то за телефон? Мала скринчина прибита до стіни, в переднім затвари в самій середині кру-

гла ніби табакирка, ніби пушка, а по боках висять два товкачки на зелених мотузках... Отсе назвав мій кум телефоном і велів зпід него посунути Гаврила дальше в кут, аби не попусувати.

Сидить мій похресник в куті, вже не той бундючний сільський заведія, але немічний дід-прошак при дорозі, а виглядає — Спасителю предвічний!.. спосочений, весь у крови, з гуні тільки шмати, поморщені холяви з „ревідунку“ порізані, а лице, що головня!... Руки попухли, зелізні пута в'їли ся в тіло, а на голові над самим чолом пліш, наче хто окропом випарив.

Глянув я на похресника Гаврила, глянув і він на мене, та немирним оком.

— А що, нанашку, добре я сиджу? — питає мене Гаврило.

— Ой добре! одвічаю. — Ворогів наших сохрани Господи від такого доброго.

— Бодайже й ви такого діждали ся! — бажає мені мій похресник.

— А я за що?.. Та ти збирав цвяхи на згарищу... На що тобі було тої жужелиці?..

— А щоби й на вашу голову такий розум зайшов.

— Ну, дивіть ся, люде добрі... Зачеши ся з бідою! Скажи йому з найщирішого серця, а воно тобі ось як! Та лихо би його й зачіпало, не я... Сам мене зачіпив.

Зареготали ся поліцаї, глумлять ся з мене старого, і ще Гаврила піддратовують: — Сип нанашкови! Сип горячого! Ану! Ану!

— Маєте за своє — говорить кум Пилип. — Добре вам так... Не обставайте за дурним Цапком. У мене на таких похресників лиш одно сьвятить ся: грим! з відси й звідти, і ще під бороду на додаток...

— Брате Пилипе, не гримай, бо перегримаєш — відзиває ся на те аж з другої комнати сват Бойко Синевідський. — Подиви парубкови на груди... Чотири сині шпінки, від чого вони?.. Чейже не від скоботів?

Я здивував ся: Бойко продає товар, торгує ся, жартує з дотепними панами і з другої комнати підслухав нашу розмову з похресником.

Задзвонило в тім телефоні так само від себе. Вибіг з другої комнати сам бурмістр з грубим черевом, покрутив чимсь мов дід на лірі, взяв за товкачки, заткав ними уши і питає: „Хто там?“ і слухає...

Пани всі також обступили кругом тоту скринку, також надслухують, а я між ними коло самого бурмістра вчинив ся.

— То вас, пане почтмайстер, кличе ваш товариш зі Східниці, щось хоче говорити — каже бурмістр.

Де Східниця, а де Борислав, Дідом перегороджені, а тут пани розмовляють ся... Не комедия то, га? — гадаю собі і притулив ся до стіни, пари з себе не пускаю...

Взяв почтар товкачки, заткав ними уши і знов у тоту пушку говорить:

— Пять домів згоріло... Доктор?.. Помістив ся тимчасово у Лендербанку... Три комісії, тому так гамірно і в додатку Бойко Синевідський з бриндзею і сливками... Та є... Так... Бавимо ся добре... Дувидко?... Ні... то бурмістр фундує...

— Питайте, панцю, чи не потреба сливок або бриндзі — каже почтарови сват Синевідський.

— Ходіть сюди і питайте самі — каже почтар,

— А не велите за тото платити?

— Ні, не велю...

— Так, то добре, я запитаю.

Бере мій сват за товкачки, суне мені один у руку і каже приложити до уха, а другий собі також прикладає.

Пани стоять, ждуть, цікаві знати, що Бойко зробить з тим телефоном.

Я з свата очей не спускаю, буду робити все, що й він робить.

— Хто там? — кричить мені хтось у уху.

— То я, Бойко Синевідський, той самий, що вам виноград в осени продавав — каже сват.

— То я, Михайло Протичка, той самий, що дома ставлю, де треба — відзиваю ся і хочу також показати, що й я світовий, за комином не виріс.

А пани в регіт... „Славно! славно!“ — кричать і плещуть у руки, а грубий якийсь совітник чи комісар

аж на купу грабежів вивернув ся горілиць, фиркає короткими ступернаками і сьміє ся мало не трісне, а все: „ойойой!.. ойойой!.. задушу ся“...

— Ви, свату, не говоріть, лише слухайте — поучас мене Синевідський. — Розмовити ся можна тільки через отсю трубочку.

— Нехай буде й так — гадаю собі і слухаю, а того мені до уха наче крізь сито:

— А чого ви так сьмієте ся?.. Маєте сливки босняккі?.. А бриндзя сьвіжа?.. Нехай купить пан почтар для мене десять фунтів сливок і п'ять бриндзі... Для тутешного доктора також тільки... А на дорогу засьпівайте „Чабана“...

— Платіть, паночку для східницького товариша десять фунтів сливок і п'ять фунтів бриндзі, а для доктора також тільки — каже Бойко.

— Плати!... плати!... ха-ха-ха! — кричали всі почтарови і сьміяли ся...

— Та вже заплачу, — каже пан почтар — але перше гукніть йому ще раз „Чабана“, щоби аж в ушах задзвонило...

Розпродав проворний сват Синевідський свій товар, сховав гроші в калитку і фунти в мішок, ладить ся в дорогу.

— Мушу спішити — каже — бо час не стоїть, а там мої ждуть десь на мене. Одного ще прошу вас, чесні паночки, пустіть отсею парубка на волю, а він вам колись за те ще не таку штуку покаже, як нині з тими цвяхами.

— Яку штуку, яку? — питають.

— Як колись будуть викидати його з хати на улицю, то він буде розглядати ся по людях і розважати: з кого вони навіджені сьміють ся?.. Він, бачите, не догадає ся, що то народ з него глузує, що він уже не в своїй хаті, а під чужим плотом!..

Попрощав сват Синевідський панів, попрощав ся з братом Пилипом, пішов дальше торгувати.

Розпутали мого похресника Гаврила, завели до арешту, а двері лишили відхилені без сторожа, тільки поліцаї

зазирали крізь вікно із своєї „вахцимри“, так собі з цікавості.

Не закріпив довго місця мій похресник Гаврило в незамкненому арешті: навіть на двері не уважав, що відхилені, лише вирвав віконце разом з рамами, сульнув до різницького хліва, а звідти на вулицю, і в ноги!...

— Лапайте! лапайте! — кричали люди за ним, але ніхто не лапав, уся поліцейська сторожа поховала ся навмишне, лише вічно п'яний польовий сторож „обшару дворського“ щось ніби пустив ся за ним бігти, але зашпотав ся і упав. А втім по що було лапати його? Злапала його вже лиха доля, добре злапала!..

Вернув мій похресник Гаврило Цапик у село і тільки його й ноги носили: як положив ся, так цілий рік хитавнів, на хвилю не перестав кахукати. Старий возив ся в ним і по Львові і по Кракові, по всіляких докторах, і нічого не помагало. Пізніше вернув ся до своїх давніх: звозив баби Бог вість з якого світа, навіть тоту Жидівку з під Стрия і того ворожбита із за Старого міста до хати привіз, і все то на ніщо здало ся. Смерть, бачите, не до кожного однаково бере ся: одного наче та мати мізельним пальцем свою дитину полоскоче, і вже по ній; а по другим літами топче і вязнить душу в нужденнім кістяку. Так було з моїм похресником: кілька разів говорили в селі: „уже вмер, уже вмер“, а він іще жив.

Раз в середопістю вертав я з роботи пізно вночі і побачив, що в мого кума сусіда омежника щось дуже ясно і в хаті і в сїнях. Уже не йшов я до себе, лише просто скрітав у його вулицю. Коло ліси стрітив ся з гробарем.

— А що, вже? — питаю.

— Уже — каже гробар. — Нині в саме полудне в обох церквах дзвонили.

Вступив я до сїней, а тут Савка Боженко, дротар, дошки гиблює. Вступив до хати, змовив молитву, поцілував хрест і глипнув на усопшого на лаві.... Господи! довгий кістяк від стола аж до прилавка, на цілу лаву, а страшний, страшний!... Тільки зелений барвінковий вінець велів догадувати ся, що то парубок у найкращій весні житя.

Скінчив дяк кафтисму, відмовив з людьми Трисвятос і Отче наш і зачав жалібним голосом „Памятайте християне“. Я глянув на старих батьків і не міг усидіти в хаті, не міг дивити ся на тих нещасних, покулених у куті на запічку. Утік я до сїней і став помагати Савці гнблювати тертиці.

— Хто би був погадав, що я ще буду ходити по божім сьвітї? — говорив мені Савка. — Покійний, нехай з Богом спочиває, тому не був винен, темно було, трафив на мене і пропало... Я на лихо собі раз в моїм житю переходив коло тої дїдьчої корчми, ну, — а в ночі кожда корова чорна... Вічная йому пам'ять!

